Tartu linn Rootsi ajal (aa. 1625—1704).

P. Treiberg.

I. Tartu linn Rootsi aja esimesel poolel aa. 1625—1660.

Rootsi aja üldine iseloomustus. Kui Tartu üle kuuekümne aasta kestnud vintsutuste ja kannatuste järgi a. 1625 Rootsi võimu alla satub, on linna endisest suurusest ainult varjukujud järgi jäänud. Venelaste metsikud rüüstamised, kodanikkude hulgalised väljasaatmised, endiste kaubanduslikkude sidemete katkemine, Poola valitsuse umbne politiline ja usuline surve ühes sõdade demoraliseeriva õhkkonnaga, kõik need asjaolud olid Tartu linna orduaegse tähtsuse lõplikult hävitanud. Purustatuna, vaesununa ja killustatuna astub Tartu Gustav Adolfi ajal Rootsi riigi kaitsva käe alla.

Teiste riikide provintsiks muutunud Liivis ei saanud linnad enam etendada endist osa ei välis- ega ka sisepolitiliste üldsuhete korraldamisel. Nad laskusid nüüd tavalisteks provintsikeskusteks ilma mingi kaugemaleküündiva politilise mõjuvõimuta. Kuna mitmed väiksemad Liivi linnad sõdade keerises hävitati ja nende jäänused Rootsi ajal ühes neid ümbritsevate maa-aladega ning lähedal asuvate lossidega anti Rootsi aadelmeeste omanduseks, kes elanikele enda heaks makse ja koormusi peale panid, läks Tartust, samuti kui Tallinnast ja Riiast, vähemalt säärase alanduse karikas õnnelikult mööda. Tavaliselt näitas Rootsi valitsus meie maa suuremate linnade suhtes lahket nägu ja püüdis igapidi soodustada nende tulunduslikku arengut ja siseolude tervendamise sihis ettevõetud üritusi.

Ka Tartu materiaalsed ja administratiivsed huvid leiavad heatahtlikku vastutulekut Rootsi riigi poolt. Gustav Adolfi algatatud ja tema järglaste jätkatud Liivimaa olude organiseerimine tervendavate ning korraldavate sisereformide abil avaldab kõikjal elustavat mõju ja tõmbab ka Tartu rae ning kodanikkonna endaga kaasa. Kõigil elualadel hakkavad värskemad tuuled puhuma. Ärevate ja lagastavate sõja-aegade järgi võib Tartu nüüd rahulikult hinge tõmmata ja asub energiliselt oma siseasjade reguleerimisele ning reformimisele. Linna õigusliku seisukorra, tulunduse ja majanduse alal rajatakse Rootsi võimu esimesel poolel korraldused, mis aastasadadeks maksma jäävad. Kuid see elujõulise tõusengu ajajärk, mida ei jaksanud halvata Tartu kodanikkude minevikust päritud pahed — vastastikune umbusaldus, protsessimistõbi ja kaine ning tasakaaluka kodanikumeele puudumine —, ei kesta siiski kaua. 1656. aastal lahtipuhkenud uus sõda Venemaaga annab Tartu arenemisele raske hoobi, millest see alles Rootsi võimutsemisaja lõpul hakkab toibuma.

Uued ja vanad kohalikud võimud ja asutised; linna vahekord nendega. Kapitulatsioon, mis 26. VIII. 1625 Tartu linna Rootsi võimu alla andis, kindlustas Poola sõjaväele, preestritele ja aadelmeestele vabaduse oma vallasvaraga Tartust lahkuda. Seesama õigus möönati ka kodanikele, kes seda kolme kuu jooksul

Tartu, lk. 59